

pod 3 na strani 86 in jo komentira in oceni takole: »Jugoslovanska interpretacija pravice samoodločbe izpade kot enostranska tako po teoretični kot po praktično politični ravni.« Maserati ne navaja dokazov za to trditev.

Kako je NOB interpretirala v »teoriji« samoodločbo, sem omenil: Sama borba je postala samoodločba. »Praktična« aplikacija bi bila vprašanje, kolikor zadeva italijanski del prebivalstva, boljše italijansko rezistenco v Trstu, Gorici itd. Toda ali ni naša NOB že pred italijansko rezistenco, ki se je začela šele po septembru 1943, vabila italijanske antifašiste v svoje vrste? Iskala je in imela stike z italijanskimi antifašisti zlasti v Trstu, in to že leta 1942? Zlasti s člani KPI. Ali ni NOB pomagala ustanavljati septembra 1943 prve italijanske enote? In ko je nastal CLN, ali ni iskala z njim rešitve za mobilizacijo vseh sil proti nacifašizmu? O vsem tem je bilo govora že pri oceni Fogarjeve knjige, ki jo Maserati pozna in citira.

Če se tržaški CLN, ko nima ne sil ne stikov z Istro in Reko, začne proglašati za predstavnika vse Julijske krajine, kakšna praktična aplikacija samoodločbe pa je to? In ko začne braniti rapalske meje in zahteva njihovo priznanje, tudi o tem sem že govoril pri oceni Fogarja, ko je v vsej »Julijski« že odločalo slovensko in hrvaško ljudstvo razen v mestih, kjer je pa vsaj glede »rezistence« okupatorju imelo primat, saj CLN ne more pokazati do aprila 1945 na **nikake** akcije?

V isto vrsto spada formulacija »revolucionarni entuziazem ekspanzije, ki noče kompromisov!« »Ekspanzije?« Enote NOB in organizacija političnih odborov OF ni prestopila meja zaključenegega etničnega ozemlja! Kompromisi? Ali »koordinacijski komiteji« niso bili kompromisi?

Končujem, toda mimo »slabe prikrite želje po maščevanju nad tlačitelji od večraj«, ki naj bi tudi bila gibalo NOB in KPS, ne morem. Maserati naj le preišče, kako je naše ljudstvo septembra 1943 pomagalo umikajoči se italijanski vojski, da ni padla v roke nacistom. Celó generalom, ki so vodili borbo proti NOB npr. Ceruttiju, Masiniju... Kako je NOB takoj začela organizirati bivše vojake itd. Da, ena izjema pa je bila: Onim, ki so imeli krvave roke, ljudstvo ni moglo prizanašati.

Zal je v Maseratijevi knjigi le preveč sodb in mnenj, ki nosijo pečat nekega posploševanja, kar knjigi ni v čast. Trudi se braniti linijo tržaškega CLN, ki jo pa sam CLN za Zgornjo Italijo ni vedno odobral. Toda pri tem bi moral avtor upoštevati resnična, objektivna dejstva.

Ivo Juvančič

France Filipič, »**Pohorski bataljon**«. Poglavlje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji. Ljubljana 1963. Založil zavod »Borec«. Strani 481 s slikami.

Zgodovina Pohorskega bataljona s svojim tragičnim koncem 8. januarja 1943 spada med največje epopeje slovenskega partizanstva. Veliko avtorjev se je že ukvarjalo z njo v daljših ali krajših sestavkih, toda najbolj se je vanjo poglobil France Filipič. Ko se je začel z njo ukvarjati in prodirati vanjo vedno bolj, se je lotil celo beletristične obdelave usode pohorskih borcev. Toda vedno znova se je vračal k zgodovinski obdelavi, kakor da le z njo more izpričati njihovo veličino. Tako je prav v tej obliki ustvaril doslej najboljše delo o Pohorskem bataljonu. Za desetletnico njegovega tragičnega konca je prvič izdal o njem posebno knjigo, ki je obsegala dobrih 200 strani. Po desetih letih, ko je medtem temeljito raziskoval zgodovino bataljona in nabral mnogo novega gradiva, je izdal novo knjigo s skoraj enakim naslovom, toda po obsegu še enkrat debelejšo. V njej je z novimi spoznanji izpopolnil staro podobo, zraven pa je bataljon še trdeneje zasidral v prostoru, na katerem je deloval. V novi knjigi je res ohranil pri posameznih poglavjih stare naslove, toda dodal jim je še nekaj novih in stara močno raztegnil, tako da je nova podoba bataljona postala jasnejša in nazornejša. Morda bo za tretje desetletje po žalostnem koncu Pohorskega bataljona napisal še tretjo knjigo, ki bo še večja in še nazornejša podoba našega partizanstva v severni Sloveniji. Vnaprej mu želimo veliko sreče pri zbiranju novega gradiva in hkrati uspehov pri pisanju te še popolnejše knjige o tragičnem in junaškem Pohorskem bataljonu.

Filipićevo delo o Pohorskem bataljonu, ki je bilo nagrajeno s Kajuhovo nagrado, je nedvomno resno delo in sad dolgotrajnega ter temeljitega preučevanja. Zanj ni samo pregledal najrazličnejših arhivskih zbirk, temveč je tudi sam osebno obiskal mnogo ljudi in se pri njih neposredno informiral o dogodkih, ki jih obravnava. Na

takem temelju mu je iz leta v leto raslo gradivo, po katerem je napisal knjigo o Pohorskem bataljonu. Knjiga pa ne obravnava samo Pohorskega bataljona, temveč je k njemu dodal še dosti več kakor pregled posebno tistih partizanskih enot, ki so se razvijale na Štajerskem že pred Pohorskim bataljonom in se potem zljile z njim, delno pa še drugih enot, ki so nastale in doživljale različno usodo na Štajerskem sploh. Glavni namen pa je avtorju bil skitati in prikazati vse niti, ki so po raznih enotah vodile k osrednji enoti — Pohorskemu bataljonu. Ne glede na večjo ali manjšo popolnost te podobe je avtor svoj koncept krepko zagrabil in ga dokaj jasno tudi prikazal. Reči moramo pa, da je ta prikaz nazornejši od poglavja »Prihod II. grupe odredov« kakor pred njim.

Filipič je v svoji knjigi obdelal Pohorski bataljon in v zvezi z njim še velik del štajerskega partizanstva izven Pohorja. Svojo knjigo je začel s prikazovanjem prvih pohorskih partizanov. Toda mislim, da so partizani na Pohorju kakor drugod na Štajerskem in v Sloveniji in v Jugoslaviji nastali na določenem temelju in v določenem zgodovinskem okviru, ki ga pa v Filipičevi knjigi ni. Izven dvoma je, da bi v naših gozdovih ne bilo ne Pohorskega bataljona in ne partizanov, ki so mu pripravljali pot, če bi druge svetovne vojne in okupacije ne bilo. Filipič se je šele v tretjem poglavju dotaknil problema nemške okupacije na Štajerskem, da bi z njim povedal, zakaj so nastali slovenski partizani in Osvobodilna fronta, o katerih je govoril v prejšnjih oziroma prvih dveh poglavjih.

Narodnoosvobodilni boj slovenskega in drugih jugoslovanskih narodov je seveda imel v načrtu spremembo družbenih odnosov na naši zemlji, toda konkretno ne na prvem mestu. V samem razvoju tega boja se je večkrat pokazalo, da je narodnoosvobodilno gibanje želelo zgraditi novi svet na razvalinah starega tako, da delavski razred uspešno izvaja osvobodilno vojno proti okupatorjem. Naj na tem mestu opozorim na tisti čudoviti letak, ki ga je izdelala druga grupa odredov in ga je na svojem področju širil tudi Pohorski bataljon, na letak s podpisom »Slovenski partizani«, ki ga avtor sam zelo dobro pozna, saj ga je objavil v svoji knjigi na straneh 174—176. Letak je bil namenjen slovenskemu kmetu, pravzaprav slovenskemu kmetu na Štajerskem, kar je bilo še posebej važno zaradi vsebine v letaku. V njem je zapisano:

»Začel si spoznavati (namreč slov. kmet na Štajerskem op. F. Š.), da se mi borimo za veliko stvar.

In res, vstali smo mi, partizani, v najtežji uri, kar jih ti pomniš. Huje kot nekoč Turek, je vdrl v deželo Nemec in si zapisal na svojo zastavo: Uničiti je treba slovenski narod, iztrebiti njegov jezik, postreliti njegove ljudi, razgnati jih na vse vetrove, iz ostalih pa napraviti nemške sužnje. S svojo krvavo roko je začel širiti smrt in razdejanje po naši lepi domovini. Kot v starih časih za Matije Gubca, je šel krik od vasi do vasi: Le vkup, le vkup uboga gmajna! Naše gibanje smo imenovali Osvobodilno fronto, OF in našo vojsko partizanske čete.

Obljubili smo si: Ne bomo odložili puške, dokler tujci, Nemec, Italijan in Madžar ne bodo pregnani z naše grude, dokler naša domovina ne bo združena in svobodna, dokler naš narod ne bo sam odločal o svoji usodi in si prosto volil vero in postave.

Pa so nam mnogi oporekali: Saj se nam kmečkemu ljudstvu, tudi pod Jugoslavijo ni dobro godilo. Mi se bomo sedaj borili in žrtvovali svoje življenje, po zmagi pa bo prišla zopet stara gospoda, sedla na ministrske stolčke in skrbela za svoje trebuhe namesto za ljudstvo.

„Ne' smo rekli mi partizani, sinovi delovnega ljudstva, če bi se tako zgodilo, potem pa se res ne bi izplačale vse naše žrtve“.

„V grob z vsem starim“, smo zato sklenili. V staro šaro s politiki, ki so zafurali našo domovino. Če se že bijemo, če se že podira stari svet, pa zgradimo na njegovih ruševinah nekaj popolnoma novega, kar bo odgovarjalo zdravi pameti, kar bo po pravici in v korist ljudstvu! Nič več zapostavljanja Slovencev po pokvarjenih beograjskih bogatinih! Enake pravice za nas kot za vse druge. Oblast, pod katero je trepetalo ljudstvo, mora priti v roke ljudstva samega...«

Domovinska vojna je bila torej temeljni okvir za vse procese družbenega značaja, domovinska vojna pa je nastala zaradi okupacije. Tudi zgodovinar mimo takega razvoja ne more in mora njegove silnice logično prikazovati. Poglavje o nemških načrtih s slovenskim narodom, pa ne samo o načrtih, temveč vsaj delno tudi o metodah, ki so jih nemški okupatorji pokazali v prvih tednih ali mesecih po okupaciji, bi morale priti na povsem drugo mesto, kakor ga ima sedaj.

V taki knjigi, kakor je Filipičeva, bi morala biti tudi okupatorska oblast v zasedeni pokrajini prikazana drugače, kakor je. Avtor jo prikazuje preveč detajlno, bolj v posamičnih konkretnih primerih, manj pa kot temeljni sistem, ki je bil z vsemi svojimi vlakni naperjen proti Slovincem in njihovim osvobodilnim prizadevanjem. Premalo sistematično so orisani elementi, ki jih je uporabljala nemška okupacijska oblast nasproti Slovincem ali pa jih znala izkoriščati. Avtorju seveda ni neznan vloga nemškega terorja nad Slovenci. Gotovo tudi ve, da je ta teror kot trajno navzoč element nemškega okupacijskega režima silno vplival na razmah partizanstva, ki kljub junaštvu dolgo ni bilo v pravem sorazmerju s številom prebivalstva na Štajerskem v primeri z drugimi slovenskimi pokrajinami. Nemški teror je nedvomno imel svoje materialne in moralne razloge. Na strani 29 npr. pravi avtor: »Za kos kruha, ki si ga dal partizan, si šel v koncentracijsko taborišče ali pa si moral stopiti kot talec pred puške.« Toda zakaj je bilo tako? V knjigi, kakršna je Filipičev Pohorski bataljon, bi ne bilo napačno, če bi avtor posvetil tem problemom več pozornosti, prav z vidika značilnosti partizanskega razvoja na Štajerskem.

V tej zvezi bi ne bilo napačno podrobneje raziskati dejstvo, da je na Štajerskem kar dosti ljudi verovalo Hitlerjevimi obljubam, da so taki ljudje bili zlasti med kmeti in viničarji. Po navadi se vzrok pripisuje sistemu stare Jugoslavije, češ da gospodarsko ni nič storila za te kraje. Zelo dvomim, da bi s takim odgovorom mogli biti v celoti zadovoljni. Mislim, da je v tej zvezi še vse premalo raziskano vprašanje vplivov, ki so jih imeli na Slovence Nemci na Štajerskem, to je nemška manjšina na Štajerskem. Ti Nemci so v dobi stare Jugoslavije po večini vsi znali slovensko. Mnogi so veliko potovali po Štajerskem. Slehernemu so se približali v slovenskem jeziku, pravzaprav v narečnem govoru, da bi napravili vtis, kakor da so po svoji zavesti tudi oni Slovenci. S tem so se mogli psihološko Slovincem veliko bolj približati. Na ta način so še lažje infiltrirali ali pa vsaj povečevali nezadovoljstvo z razmerami v Jugoslaviji. Razume se, da so ti ljudje, potem ko so stopili v tesne stike z nacističnimi oblastniki v Nemčiji, sejali ne toliko mržnjo do tega ali onega režima v Jugoslaviji, temveč v mnogih Slovincih ubijali vero v Jugoslavijo kot državo. Ti zadnji ljudje pa so naposled dolgo bili pomembna težava v razvoju partizanstva na Štajerskem. Težava ni bila nekaj trenutnega, nekaj naključnega, temveč nedvomno rezultat dolgega in skrbnega dela kulturbundovcev med slovenskimi ljudmi. Za raziskovanje teh kulturbundovskih vplivov bi imel Filipič nedvomno mnogo sposobnosti.

Knjiga o Pohorskem bataljonu prikazuje razvoj slovenskega partizanstva na Štajerskem, to je prvenstveno razmah borbenih akcij na Štajerskem in posebej še na območju Pohorja oziroma na območju akcijskega radija Pohorskega bataljona. Politične dejavnosti se avtor dotika manj. Spočetka je sicer načel tudi to obširneje prikazovati, kasneje pa načrt opustil. Očividno je mislil, da partizanstvo ne vključuje samo borbenih akcij, temveč nastopa povsod tudi kot politični faktor. To je vsekakor res in avtorjeva knjiga to resnico tudi izpričuje. Kljub vsemu pa bi ne bilo napačno, če bi vendarle več povedal o razvoju politične organizacije osvobodilnega gibanja na Štajerskem v obravnavani dobi, saj je tudi na Štajerskem bilo partizanstvo udarna pest za uresničenje narodne in socialne svobode.

Značilen je Filipičev odnos do virov, na katerih je napisal epopejo o Pohorskem bataljonu. Uporabljal je sodobne partizanske in nemške akte, delno dnevnike nekaterih partizanov, kasnejše povojne memoarske sestavke o Pohorskem bataljonu ali pa vsaj take, ki so se vsaj dotaknili zgodovine Pohorskega bataljona, delno pa tudi drugih enot in dogodkov, ki jih avtor obdeluje v svoji knjigi. Podobo, ki si jo je ustvaril na temelju navedenih vrst virov, je marsikje bistveno dopolnil z ustnimi viri, ki jih je sam nabral oziroma zaslišal za jasnejšo sliko obravnavane teme. Zelo skromno pomoč mu je mogla nuditi tiskana dokumentacija in literatura, ker je pač v resnici skromna. Zdi se, da še s tisto, kar je je, ni bil povsem zadovoljen, ker v knjigi o njej ne najdemo citatov.

Zelo poučno je, kako je Filipič posamezne vrste virov uporabljal in ocenjeval. O partizanskih aktih in dopisih bi tu ne želel govoriti. Pač pa moram opozoriti, da je velik del svoje knjige sestavil prvenstveno na memoarskih podatkih iz povojne dobe. Nedvomno je njihov delež tako velik, da udarja bralcu v oči. Posamezna poglavja so skoraj v celoti sestavljena na temelju memoarskih podatkov, npr. prikaza o Ptuj-skem vođu in Ruški četi, bogat delež pa imajo tudi mnoga druga poglavja.

Nikakor ne mislim, da je uporabljanje memoarskih podatkov slabo ali da se mu je vselej mogoče izogniti. Zgodovinarji NOB so segali, segajo in bodo segali tudi po

virih te vrste. Za spoznavanje časa, o katerem ni dovolj sodobnih zapisov in poročil, bo uporaba memoarskih virov vedno aktualna. Vprašanje je samo, koliko objektivno veljavnih dejstev je mogoče iz njih izluščiti. Zgodovinarji namreč vedo, da memoarsko gradivo ni vedno zanesljivo oziroma je njegova zanesljivost zelo različna. Zato je na memoarske vire vedno treba gledati z dokajšnjo skepsjo. S sigurnostjo je posebno težko tam, kjer je na razpolago en sam vir, katerega trdnosti ne moremo do kraja niti zagotoviti niti mu oporekati njegove vrednosti. Zgodovinar jih vendar uporablja, pa naj bo s še tako rezervno. Toda kakorkoli jih že uporablja, nikoli pravzaprav ne sme pozabiti na predhodno konfrontacijo memoarskih podatkov, nato pa na utemeljitev podatkov, o katerih misli, da so objektivnejši ali ustrežnejši.

Filipič je v »Pohorskem bataljonu« mnogo uporabljal memoarske vire. Pri tem mislim pri memoarskih virih vedno na napisane spomine udeležencev narodnoosvobodilnega boja, medtem ko označujem spomine, ki so jih avtorju pripovedovali udeleženci NOB v neposrednem pogovoru z njim, ustne vire, čeprav so seveda tudi ti viri ali izjave v bistvu memoarski viri. Medtem ko Filipič v zaključnih pripombah glede ustnih virov toži, da se nekateri ljudje že medlo spominjajo dogodkov, pozabljajo datume in zamenjujejo osebe, pa o napisanih memoarskih virih ne pove nič takega, čeprav vključujejo v bistvu iste pomanjkljivosti kakor ustne izjave kasnejšega datuma.

Filipič je zapisane memoarske vire uporabljal, kakor da so vedno najtočnejši in najbolj zanesljivi, to se pravi, da vedno povedo vse, kakor je dejansko bilo. Na zunaj ni videti, da bi bil imel z viri te vrste kake težave. Prav narobe. Filipič vedno kaže prav izredno zaupanje do njih. Pravzaprav nikoli ne dvomi v njihovo verodostojnost. Zato v knjigi ni videti kritične analize, ki bi slonela na konfrontaciji memoarskih podatkov med seboj ali pa s kakimi drugimi sodobnimi viri. Zal je kritični pregled memoarskih virov za Filipičevo knjigo dokaj težavna zadeva, ker je večina teh virov precej daleč, namreč v mariborskem Muzeju narodne osvoboditve. Zato bom na nekatera mesta opozoril pozneje in bolj posredno, ker bi se rad prej dotaknil še Filipičevega odnosa do nemških dokumentov.

Kakor ima Filipič veliko zaupanje v memoarske vire, tako kaže do nemških virov nekakšno aprioristično nezaupanje. Pri uporabi jih ne pretresa in se niti ne vprašuje, kaj bi utegnilo biti v njih trdnega, kaj pa eventualno nezanesljivega. Uporablja jih pravzaprav bolj z vidika, koliko potrjujejo partizanske podatke. Za avtorja imajo v veliki meri sekundarni značaj; so pač okupatorski!

Ko pisec na strani 338 govori o odhodu zadnje patrolje iz taborišča Pohorskega bataljona na Osankarici, govori tudi, da so Nemci 8. januarja 1943 pri kmetu Kumarju napadli Elo Letonjo-Ateno, Janeza Štrigla-Zutega in Ivana Moguja-Marka. Po kom je povzel datum, avtor ne pove. Pač pa v opombi 621 na strani 339 pravi: »O tem napadu je govor t u d i (podčrtal F. Š.) v nemškem poročilu... kjer je naveden za ta napad datum 8. 1. 1943. Janez Štrigl je mnenja, da se je to zgodilo 6. 1. 1943. Podatki Ele Ulrih, Janeza Štrigla...« Mogoče smemo sklepati, da se datuma 8. 1. 1943 glede napada pri Kumarju spominjajo Ela in drugi, ki jih avtor tam navaja, razen Štrigla, ki dogodek datira 6. 1. 1943. Važnejše je pa tu avtorjevo stališče do nemškega vira, o katerem pravi, da je t u d i poročal o 8. 1. 1943. Sekundarni značaj nemškega vira glede datiranja je tu povsem jasen.

Zanimivo je, da avtor tudi nemškim prevodom partizanskih aktov ne verjame. Svoje stališče je zelo jasno povedal v zvezi s seznamom partizanov Pohorskega bataljona z datumom 30. 12. 1942. Ta seznam je komisar bataljona Rajko (Jože Menih) poslal z zadnjo patroljo, ki je 7. januarja 1943 odšla iz bataljona, komisarju II. grupe odredov Tomažu-Dušanu Kvedru. Filipič je ob tem aktu napisal: »... Dokument, ki pa se je ohranil samo v nemškem prevodu, in tako ni več popolnoma zanesljiv (prišel je namreč okupatorju v roke), je kljub temu za zgodovino Pohorskega bataljona neprecenljive vrednosti, saj brez njega nikdar ne bi mogli dobiti res avtentične slike o razporeditvi moštva« (stran 329).

Aprioristično stališče do nemških dokumentov je v zgornjem orisu povsem jasno. Avtor se ni vprašal, kakšen smisel naj bi sploh imelo falzificiranje akta v prevodu. Ni se vprašal, komu je bil prevod namenjen. Ni pomislil, da je prevod nekako služil interni informaciji nemških organov, da zato kako falzificiranje ni bilo nobenega smisla. Razen tega je v samem prevodu navedeno, da so nemški organi glede prevajanja partizanskih aktov — tu omenjeni akt ni bil namreč edini primer prevajanja partizanskih aktov — mislili zelo resno. Na zaključku prevoda stoji namreč klavzula »Za pravilnost prevoda tolmač Fuchs« in ob njej podpis. Mislim, da je

odveč pripomniti, da je tolmačeva naloga bila nuditi nadrejenim organom natančne in pravilne prevode, ker je le na takem temelju bilo Nemcem mogoče napraviti primerne sklepe.

Glede pravilnosti prevajanja moram dodati, da pri tem ne mislim na to, da je konkretni prevod v odnosu do originala lahko boljši ali slabši. Ne. Prevod more biti boljši ali slabši, ne sme pa biti falzifikat. V tem je bistvo pravilnosti.

Filipič se na strani 330 sprašuje, kako da na seznamu manjkata dve imeni, Petruška in Volga. Vprašanje je lahko zanimivo, toda naj ga Filipič poskuša rešiti. Mogoče bo kdaj uspel, mogoče ne. Gotovo je vsekakor, da dokument v prevodu pač ni kriv, če tistih dveh imen v njem ni, čeprav bi mu Filipič želel tako krivdo pripisati, saj je napisal, da »vprašanje je seveda, v koliko se nemški prevod dokumenta dejansko strinja z originalom« (stran 330).

Ob Filipičevem stališču si vendar moremo zastaviti vprašanje: Ali more biti v njem vsaj konec opravičenosti. V enem primeru bi morda mogel biti dvom v vernost prevodov opravičen: če bi bil tolmač Fuchs simpatizer narodnoosvobodilnega gibanja. Toda Filipič mora to najprej dokazati, potem bo šele mogoče govoriti naprej.

Zelo obširno je Filipič izkoristil nemške dokumente, ki osvetljujejo konec bojev Pohorskega bataljona. Uporabil jih je tako, da jih je ponatisnil v celoti ali vsaj v važnejšem delu, zraven pa še v mastnem tisku. Iz njih je predvsem vidno, kako so Nemci sami izpopolnjevali sliko tragičnega konca Pohorskega bataljona in kako so se zavedali pomena svoje zmage na Pohorju. Toda kakorkoli jim je Filipič z načinom ponatisa priznal njihovo važnost za prikaz pohorske tragedije, imajo vendarle v knjigi tudi ta poročila značaj nekakšne dopolnitve ugotovitev, do katerih je vsaj delno prišel že prej in na drug način. Ni se vprašal, koliko utegnejo imeti nemški dokumenti tudi primarno vrednost za nekatere dogodke.

Filipičeva dokajšnja indiferentnost do verodostojnosti nemških dokumentov se npr. lepo pokaže pri vprašanih števila padlih borcev Pohorskega bataljona. Na strani 377 je Filipič npr. zapisal: »Število padlih borcev Pohorskega bataljona se v različnih poročilih menjava, razlike gredo verjetno na račun nepreglednega, takrat zasneženega terena.« Ta sodba je sama na sebi pravilna, ker je praktično res tako bilo. Toda Filipič bi moral nemška poročila primerjati med seboj ne samo po golih številkah, temveč tudi po spoznanjih, ki so jih Nemci v poročilih izrazili. Tedaj bi videl, da so ta spoznanja rasla in zorela v ugotovitve, ki jim moramo naposled priznati historično nespremenljivo vrednost. V tem oziru ima poseben pomen poročilo oplotniškega župana Kőrwerja z datumom 13. januarja 1943, ki ga je poslal »deželnemu svetniku« mariborskega okrožja. Filipič je njegovo poročilo v celoti objavil na straneh 379 do 382, ni pa napravil iz njega potrebnih zaključkov.

Na tem mestu naj se dotaknem samo števila borcev Pohorskega bataljona v obkoljenem obroču na Osankarici in števila padlih med njimi. Kőrwer je zapisal, da so Nemci obkolili 70 partizanov, 69 od teh jih je padlo, eden je prišel Nemcem živ v roke. Filipič v verodostojnost teh podatkov ni veroval. Da je res tako, je pokazal na strani 330, ko je napravil določene zaključke iz poročila komisarja Rajka o številčnem stanju bataljona. Tam je napisal naslednjo kombinacijo, ki pa žal ni nazorna, ne do konca prikazana:

»Na bataljonskem seznamu 30. 12. 1942 je 94 imen. Če k temu seznamu dodamo še dve manjkajoči imeni (namreč Petruška in Volga, op. F. Š.), bi jih potem bilo 96. Za 27 članov Pohorskega bataljona ... vemo, da niso padli v bataljonovi poslednji borbi«.

Na temelju svojega preračunavanja napravi zaključek:

»Po primerjavi vseh teh podatkov je v bataljonski borbi na Osankarici padlo 69 borcev« (stran 330). Filipič dokazuje to dejstvo kot neko posebno ugotovitev svojih kombinacij. Dejnsko pa samo potrjuje ugotovitev oplotniškega župana Kőrwerja, ki je starejša kakor njegova.

Če se sedaj še enkrat ozremo na Filipičevo aprioristično nezaupanje do nemških dokumentov, ker so pač okupatorski (!), moramo reči, da je nezaupanje takega značaja gotovo napačno. Kajti okupatorski viri, v našem primeru nemški, so za poznavanje našega narodnoosvobodilnega boja zelo dragoceni. Brez njih bi o našem NOB marsikdaj vedeli zelo malo, gotovo pa manj, kakor vemo. Seveda pa si je treba biti na jasnem, v čem je zlasti njihova vrednost: v kronologiji in lokalizaciji aktivnosti NOB. V teh stvareh so okupatorski viri zanesljiva opora, ki more predvsem služiti pri graditvi skeleta našega NOB. Pri uporabljanju nemških dokumentov moramo pustiti povsem vnevar nemški žargon, ki v aktih govori o banditih, njihovem ropu-

nju, rušenju in ubijanju. Taka poročila moramo pogledati z druge strani, z drugega kofa. Tedaj po moremo v njih videti popolnoma jasno partizane, njihovo aktivnost, junaštvo in uspehe, ki so okupatorjem šli tako na živce. Če jih pogledamo s te obrnjene strani, moramo reči, da so nemški dokumenti resnično nadvse važni viri za našo NOB. Pomanjkljivi so pravzaprav zato in toliko, kolikor nemška informativna služba iz razumljivih razlogov ni mogla in ne smela o NOB dognati več. Jasno pa je tudi, da so nemški dokumenti na določeni točki pisani z nemškega stališča, v tedanjem položaju se je to reklo z okupatorskega stališča in zato sovražnega stališča. Pri uporabljanju teh dokumentov je zato nujno treba biti kritičen. Toda biti kritičen ni isto, kakor odklanjati vir in z njim vse tisto, kar je pozitivnega v njem.

Mnogo nemških dokumentov je Filipič, ker so za naš narodnoosvobodilni boj važni, objavil v prevodu. Prevedel jih je v preprostem, lahko razumljivem jeziku. Ali je jezikovna preprostost vedno pravilna in na mestu, je vprašanje, o katerem je mogoče diskutirati. Na tem mestu naj navedem kot primer odlomek iz Körwerjevega poročila o koncu Pohorskega bataljona, ki ga je 13. januarja 1943 poslal »landratu« v Mariboru. Navedem naj najprej nemški original, potem pa dva slovenska preveda, enega je objavil Filipič v »Pohorskem bataljonu«, drugega pa F. Bregar v članku »Še k zgodovini Pohorskega bataljona« v Borcu 1950 (št. 7—8, stran 158 do 159).*

Körwerjevo poročilo:

Politisch gesehen, gewann ich nach Abschluss dieser Aktion folgendes Bild: Die Bevölkerung war zweifelsohne von der unerwarteten Aktion überrascht. Ebenso überrascht waren sie vom Gelingen dieses Vorhabens. Der einwandfrei deutschgesinnte Teil der Bewohner begrüßte den Erfolg. Die Stimmung war in ihnen daher gefestigt und zuversichtlich. Während die Andersgesinnten und die Abwartenden sich ausschwiegen und nur unter sich dieses Kampfunternehmen besprachen. Immerhin war ihre Einstellung uns Einsatzkräften gegenüber mehr als zurückhaltend und so reserviert, dass man ihnen die absolut feindliche Haltung kaum anmerken konnte. Zwei Auffassungen herrschen in ihnen vor: die eine ist die, dass sie insoferne ruhiger schlafen können, weil sie nicht mehr Gefahr laufen, ihre Nutztiere und Lebensmittel aus Selbsterhaltungsgründen loszuwerden, in der anderen aber ist es ihnen um die Kumpanen leid, weil sie sich doch noch ideenmässig mit ihnen verbunden fühlten.

(Arhiv IZDG)

Prevod v »Pohorskem bataljonu«:

S političnega vidika sem po zaključku te akcije dobil naslednjo sliko: Prebivalstvo je bilo zaradi nepričakovane akcije nedvomno iznenadeno. Prav tako je bilo tudi iznenadeno, ker je akcija uspela. Neoporečno nemško misleči del prebivalstva je pozdravil ta uspeh. Zaupanje se je v njem utrdilo in poglobilo. Drugače misleči in pasivni pa so medtem molčali in samo med seboj govorili o tej bojni akciji. Vsekakor je njihovo stališče nasproti našim akcijskim silam bilo oprezno in tako rezervirano, da bi človek komaj mogel uganiti njihovo absolutno sovražno nastrojenje.

Pri prebivalcih prevladuje dvoje mnenj: prvi del je zadovoljen, ker lahko zdaj toliko mirneje spi in ni več izpostavljen nevarnosti, da bi moral prisilno, za ceno življenja oddajati banditom živino in živila, medtem ko drugi del žaluje za svojimi tovariši, s katerimi je vendarle sočustvoval in bil z njimi idejno povezan (str. 382).

* V tem prevodu je takoj v prvi vrsti tiskovna napaka, ker je napisano »na orožniškem...« namesto »na občinskem področju«.

Prevod v Borcu:

S političnega vidika sem po zaključku te akcije dobil naslednjo sliko: Prebivalstvo je zaradi nepričakovane akcije bilo nedvomno iznenadeno. Prav tako so bili iznenadeni zaradi uspeha te akcije. Neoporečno nemško misleči del prebivalstva je pozdravil uspeh. Zaupanje se je v njih zato utrdilo in postalo še bolj zanesljivo. Drugače misleči in pasivni so medtem molčali in samo med seboj govorili o tej bojni akciji. Vsekakor je njihovo stališče nasproti našim akcijskim silam bilo oprezno in tako rezervirano, da bi človek komaj mogel opaziti na njih absolutno sovražno zadržanje. Dvoje naziranj vlada v njih: prvo je to, da bodo v bodoče mogli spati mirneje, ker ne bo več nevarnosti, da bi iz samoobranitvenih razlogov prišli ob živali in živila, v ostalem jim je pa žal za tovariše, ker so se vendar čutili idejno še povezane z njimi.

(Borec 1950, št. 7-8, str. 158—159)

Med obema prevodoma ni kakih posebno važnih razlik. Pa vendar se razlikujeta v svojem zadnjem delu, to je v zadnjem odstavku, ki ga vsebuje prevod v »Pohorskem bataljonu«. Morda se motim, toda zdi se mi, da je avtor »Pohorskega bataljona« pod vplivom nekega svojega gledanja želel pokazati posebno diferenciacijo ljudi. Toda v tem primeru Nemcem ni šlo za neke posebne skupine ljudi, temveč za psihološko dejstvo, da je en del ljudi, in sicer tisti, ki jih Körwer zgoraj označuje kot »drugače misleči in pasivni«, sam v sebi skrival dve plati ene in iste duše. Po eni strani so ljudje gledali nase, po drugi pa sočasno na partizane.

Filipič je zelo obsežno v svoji knjigi orisal tudi štajersko partizanstvo pred formiranjem Pohorskega bataljona. Dotaknem naj se tu prvih partizanov na Pohorju poleti 1941. Mislim, da bi bilo prav, da bi avtor, če že govori tudi o prvi fazi partizanskega razvoja in Pohorju, natančneje označil ta razvoj. Vem, da je zelo težko ugotoviti, kdaj so pravzaprav prišli prvi partizani na Pohorje. Filipič je na strani 10 zapisal, da je že julija 1941 nastala na Pohorju prva skupina partizanov. Na strani 13 pravi, da so se prvi partizani odpravili na Pohorje med 7. in 11. julijem. Želeli bi bilo, da bi bil Filipič v teh stvareh preciznejše navedel vire, po katerih je to povzel ali pa kar povedal, da proces nastajanja partizanov na Pohorju skriva v sebi več problemov. Eden se tiče kronologije, drugi pa predvsem organizacijskega razvoja iz skupine (grupe) v četo. Filipič se tega drugega problema dotika na treh mestih. Na strani 14 govori, da se je Leon Novak na Lehnu med 29. in 30. julijem udeležil slovesnega osnovanja čete. Na strani 15 govori, da sta Novak in Zorko v začetku avgusta postavila novo četno vodstvo. Na strani 18 pa govori, da je Zidanšek 17. septembra izvedel postavitev komandirja in reorganizatorja čete. Razume se, da se v navedenih aktih skriva rast grupe v četo, torej proces slovenskega partizanstva na njegovi začetni stopnji, o katerem sem podrobneje govoril v knjigi »Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji« (Beograd 1956). Na tem mestu naj omenim, da so partizani na Pohorju pokazali neko posebnost v splošnem razvoju. Medtem ko so se na Gorenjskem razvile čete iz več skupin, se je Pohorska četa razvila iz ene same pohorske skupine. Filipič je o začetkih partizanstva na Pohorju zbral obsežno gradivo, pa bi bilo zato želeli, da bi sporne probleme kako osvetlil in rešil.

Glede nekaterih točk, na katerih sem se na tem mestu posebej ustavil, npr. glede okupatorske oblasti na Štajerskem, politične dejavnosti slovenskega osvobodilnega gibanja, Filipičeva odnosa do okupatorjevih virov, zlasti pa razvoja štajerskega partizanstva v njegovi prvi fazi, to je v letu 1941, bi želel reči, da imajo moje pripombe morda le relativno vrednost. Filipič že namreč dalj časa napoveduje posebno knjigo o prvih pohorskih partizanih pa se bo morda v njej dotaknil obširneje teh točk in jih temeljiteje obdelal in osvetlil.

Poklicnega zgodovinarja morejo v Filipičevi knjigi motiti nekatere drobne pomanjkljivosti. Pri citatih ponekod manjkajo strani, kje je mogoče najti navedeno oziroma uporabljeno besedilo. Pri citiranih odlomkih včasih sploh ni navedeno, od kod jih je avtor vzel ali kje se hranijo. Poklicnega zgodovinarja zelo moti tudi nepravilna uporaba besede listina (glej strani 47, 57, 143, 148, 207, 235, 291, 326, 329, 333, 348, 385) za dopise ali akte upravnih organov. Listina je seveda čisto nekaj drugega, kakor dopis upravnega organa ali partizanske enote. Tudi besede iz časopisnega žargona neprijetno zvenijo v resni knjigi, kakor je Filipičeva. Na primer ozko povezan namesto tesno povezan, uporno namesto trdovratno, v vidu namesto pred očmi itd. Na strani 29 je v opombi 37 tiskovna napaka, ker na sestanku v Rimskih toplicah 22. maja 1941 niso bili zastopniki krščanskih socialistov in Jugoslovanske strokovne zveze, temveč krščanskih socialistov iz Jugoslovanske strokovne zveze, ker je ta zveza bila organizacija krščanskih socialistov v času med obema vojnama.

Ako se ob koncu gornjih izvajanj še enkrat ozremo na vse pripombe in vprašanja, ki se posamezniku morajo porajati ob Filipičevi knjigi, moramo vendarle reči, da je Filipičeva knjiga o »Pohorskem bataljonu« resnično pomembno delo, ki bo v množini partizanske literature ohranilo svojo vrednost kot dostojen spomenik junškega Pohorskega bataljona, njegovega boja za narodno in socialno osvoboditev slovenskega naroda na tistem koncu slovenske zemlje, kjer je slovenskemu narodu v tistem času grozila največja nevarnost. Ne glede na vse to in morda celo prav zato bi želeli, da bi Filipič kedaj poskušal odgovoriti sebi in nam vsem, ali se je Pohorski bataljon mogel v kritičnem času izogniti svoji tragični usodi. Človeku se namreč vsiljuje misel, da svojih sil na takratnem položaju nasproti Nemcem ni pravilno

ocenil, da se je le preveč zanesel na svoj položaj na Osankarici, da se je zakopal v zemljanke, ki ga v kritičnem trenutku niso mogle rešiti; zakaj je bil tako rekoč brez moči proti mrežam nemške obveščevalne službe, ki je svoje niti okoli njega vedno bolj zapletala; zakaj ni svojih sil uporabil za preboj skozi nemške obrobe in tako dalje. In naposled se človeku vsiljuje še mnenje, da bi do tragične usode morda ne prišlo, ali vsaj ne v takem obsegu, če bi se v kritičnih trenutkih mudil v bataljonu Stane in prevzel poveljstvo v akciji za rešitev bataljona. To so vprašanja, morda samo misli, ki se porajajo prav zaradi tragične usode bataljona. Morda nanje ne bo nikoli mogoč odgovor. Toda zastavljajo si jih kljub vsemu vsi, ki jih še po dvajsetih letih boli nesrečna usoda junaškega Pohorskega bataljona.

France Škerl

Edvard Kocbek, »Slovensko poslanstvo«. Dnevnik s poti v Jajce 1943. Dokumentarn. risbe izdelal Božidar Jakac. Celje 1964. Izd. MD. Strani 215.

Precej daleč je že čas, ko je izdal E. Kocbek pod naslovom »Tovarišija« prvi del svojih dnevniških zapiskov iz dobe narodnoosvobodilnega boja. V »Zgodovinskem časopisu« 1950 sem pokazal, kako dragocen vir za zgodovino te dobe more biti njegova knjiga ne glede na način obdelave, to je na komponente, ki jih je združil v svojem pripovedovanju. Nedvomno so zgodovinarji željno pričakovali nadaljevanja teh zapiskov. Razen dveh odlomkov, ki sta se nanašala na potovanje slovenske delegacije na drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu, nadaljevanja ni bilo. Šele v 11. in 12. številki »Naše sodobnosti« v letu 1961 je objavil pod naslovom »Druga pomlad« nekaj odlomkov iz drugega dela partizanskega dnevnika. Leto nato je v 25. številki »Perspektiv« (L. III/1926-63, str. 441-479) objavil nov odlomek svojih spominov pod naslovom »Pričevanje«. Odlomki v »Naši sodobnosti« se nanašajo na čas od 3. maja do 25. julija 1943, v »Perspektivah« pa na čas od 19. maja do 12. oktobra 1943. Na videz obojni odlomki časovno sovpadajo, dejansko pa ne. V vsaki reviji je objavil le zapise za nekatere dneve, tako da se zapiski v obeh revijah med seboj lepo vključujejo v eno celoto, ki pa sicer še ni popolna, ker nekateri dnevi še manjkajo. Na to celoto se lepo navezuje dnevnik »Slovensko poslanstvo«, ki zajema čas od 21. oktobra do 2. decembra 1943. Vse tri objave nam sedaj kljub nekaterim manjkajočim dnevom prikazujejo večji del leta 1943, kakor ga je doživljal, sprejemal in po svoje pomagal oblikovati avtor »Tovarišije«.

Težišče pozornosti želim na tem mestu posvetiti »tretji« objavi Kocbekovih spominov, to je knjigi »Slovensko poslanstvo«, ker je od vseh navedenih delov formalno in vsebinsko najbolj zaključena celota. V začetku, to je pri zapiskih od 21. oktobra do 28. novembra, prikazuje avtor čas velike nemške ofenzive na osvobojeno ozemlje na Dolenjskem, kakršno je nastalo po okupaciji Italije, zlasti pa bivanje v bunkerju na Rogu, šele potem sledi priprava na odhod in potovanje na drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu ter zasedanje samo. Moram reči takoj, da Kocbekova knjiga »Slovensko poslanstvo« kaže vse tiste značilnosti avtorjevega pisanja, kakor jih je pokazal že pri »Tovarišiji«. Zato mislim, da mi ni treba ponovno opozoriti na tri temeljne komponente, ki se očitujejo na vsaki strani Kocbekove knjige, namreč: zgodovinsko-dokumentarno, doživljajsko-umetniško in miselno-ideološko, ter v kakšnem medsebojnem razmerju si sledijo. Prav tako ne mislim ponovno opozoriti na pomembnost, ki jo ima Kocbekova knjiga tudi kot vir za zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem oziroma Slovencev sploh. Prav tako mislim, da je odveč ponovno omeniti, da je znal biti Kocbek tudi kritičen pri opazovanju zgodovinskih dogodkov. V potrdilo ugotovitev, ki sem jih zapisal ob »Tovarišiji«, bi lahko iz knjige »Slovensko poslanstvo« dodal še nove avtorjeve sodbe, ki bi dokazno moč prvih ugotovitev le še povečale. Morda bi ne bilo napačno, če bi vendarle opozoril na Kocbekovo spremljanje nemške oktobrske ofenzive leta 1943, na njegove zapiske o njenem poteku, na kritično stališče »izvršnikov« do moči partizanskih enot, zlasti še do poročil, ki jim jih je o operacijah dostavljaj glavni štab.

Med »Tovarišiji« in »Slovenskim poslanstvom« je velika razlika zlasti v tem, da se Kocbek v drugi knjigi pravzaprav ne ukvarja več z medkupinskim razmerjem v Osvobodilni fronti, ker je bilo urejeno z dolomitsko izjavo, prav tako pa ne kaj več z razkrivanjem klerikalizma in belogardizma oziroma domobranstva, ki je pod tem imenom tedaj komaj nastalo. Za nobenega od teh problemov ni bil časovni okvir dovolj primeren, še manj pa prostor, v katerem se je avtor v tem času gibal. Na